

המכון התורני

דברי תורה

שע"י המכון התורני ירושלים

בלק - תשפ"ג | גליון 30 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

ענין של קנאה

"ההסכן הסכנתי לעשות לך כה" (במדבר כב, 6). במדרש רבה במדבר (פרשה כ פסקה יז): ד"א "ההסכן הסכנתי לעשות לך כה", חס הקב"ה על כבודו של אותו רשע שלא יאמרו זו היתה סלקה את בלעם ואם חס הקב"ה על כבוד הרשע אין צריך לומר על כבוד הצדיק וכה"א (ויקרא ט) "ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה", שלא יאמרו זו הבהמה שנהרגה אשה פלונית על ידיה, להודיע שחס הקב"ה על כבודו של בריות ויודע צרכן. וסתם פי הבהמה, שאילו היתה מדברת לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה, שזו הטפשת [אתנו של בלעם] שבהמה וזה חכם [בלעם] שבחכמים כיון שדברה לא היה יכול לעמוד בה.

כל ערלות השפתים שלו, הוא זה שהוציא את עם ישראל ממצרים ונתן להם את התורה. לא עוד אלא הוא לקח את שני הבנים שלי, ינוס ויומברוס, שהיו ראשי החרטומים במצרים, והיו ראשי הערב רב. משה השאיר אותי בלי ילדי!

כך אכלה הקנאה את לבו של בלעם. בלק ידע זאת. הוא רצה שבלעם יקלל את עם ישראל, אך חשש שאם יבקש ממנו לעשות זאת - יסרב, כי לא ירצה להסתבך אתם. ואז מצא רעיון שפל איך לגרום לבלעם להסכים לקלל את עם ישראל. אמר לו: "הנה עם יצא ממצרים" - הוא לא יצא על ידך, אלא על ידי משה... כך הוא יעורר בו את רגשות הקנאה והתסכול המקננים בלבו ויגרום לו לקלל את עם ישראל מכל הלב... אצל השפלים הללו הכל מבוסס על מדות רעות! בלעם אכול קנאה, ובלק משתמש בכך כדי לגרום לו לקלל את עם ישראל. הקנאה הזו הביאה את בלעם לרצות לכלות עם שלם, אנשים נשים וטף. הכל ענין של מדות רעות, והן מובילות אותם לאכזריות שפלה! (מתוך ספר "שש באמרתך")

ליפוש חרון אף, כלומר בטרם יגבר זעמו של הקב"ה עקב עוונות הציבור ואז יש סכנה גם למלך, הרי מבואר שחרון האף נגדם כאשר הקב"ה יושב בדין. מעתה, הרי כתבו המפרשים שהטעם שבלק שלח דוקא לקלל את ישראל ולא שלח לברך את עצמו ואת בני עמו מואב היא, משום שבמלחמת סיוחן קילל בלעם את מואב וקיללת בלעם אינה חוזרת, ולכן לא נותרה לבלק ברירה אלא לבקש מבלעם לקלל את ישראל.

והנה, מצינו בירושלמי בראש השנה פרק א הלכה ג שאת אומות העולם דן הקב"ה בלילה אבל את ישראל הוא דן ביום בזמן שהם עסוקים במצוות. ולפי זה הכל יובן. הרי שרי מואב באו אליו ביום מתוך כוונה שיקלל את ישראל עוד באותו יום בזמן דין על ישראל [כי ידעו שגם ביום יש שעה אחת קטנה - רגע - שבו דינו של הקב"ה שולט בעולם], ואז יוכל לעורר נגדם את מידת הדין שתשלוט בהם הקללה. אולם כאשר אמר להם בלעם "לינו פה הלילה", הבינו שאין ממש בדבריו, שהרי ממה נפשך לא יועילו קללותיו דאם יקלל את ישראל לא תשלוט הקללה כיון שאין זה זמן דין לישראל, ומאידך לברך את מואב גם לא יוכל שהרי כבר קילל אותם פעם אחת וקללותיו אינם שבים ריקם, ועוד שהרי לילה הוא זמן הדין לאומות העולם ולבטח לא יוכל לברכם בזמן שהוא דין להם, ואם תגבר עליו שנאתו ויקלל את ישראל אף שלא בשעת דין [כלומר בלילה], גם זה לא יעזור כי "כלום יש אב ששונא את בנו" וידון אותם לרעה שלא בשעת דין? ודאי שלו. ואם כן לפי כל החשבונות שלהם לא היה כל סיכוי שהקב"ה יסכים לקללתו, ומכיון שהתייאשו קמו והלכו.

"הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי" (במדבר כב, ה). הדבר תמוה, וכי בלעם לא שמע שעם ישראל יצא ממצרים? הרי "שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת" (שמות טו, יד), ואומרת הגמרא (זבחים קטז, א): "כשנתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל מלכי עובדי כוכבים אחזתן רעדה בהיכליהן ואמרו שירה, נתקבצו כלם אצל בלעם הרשע ואמרו לו: מה קול ההמון אשר שמענו?... אמר להם: חמדה טובה יש לו בבית גנזיו שהיתה גנוזה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, וביקש ליתנה לבניו". אם כן, מה בא בלק לחדש לבלעם בדבריו?

רבי ניסן גולדברג שליט"א הביא מאמר חז"ל מעניין. בלעם היה אכול קנאה ממשה רבנו. אמר בלעם: אני הייתי צריך להוציא את בני ישראל ממצרים, כי ה'נתונים' שלי טובים משל משה: משה ערל שפתים ואני נואם בחסד עליון. אני יודע דעת עליון, ואני גם יועץ של פרעה ומכיר אותו היטב ויודע איך לדבר אותו, ומה קרה לבלעם? משה, עם

סיבת יאושם של שרי מדין

בתחילת הפרשה (בפסוק יז) נאמר "וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבאו אל בלעם ויאמרו אליו דברי בלק". אבל בפסוק ח אחרי שבלעם אומר להם "לינו פה הלילה והשבתית אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי", מסיים הפסוק "וישבו שרי מואב עם בלעם".

להיכן נעלמו שרי מדין? מבואר בגמרא בסנהדרין (קה, א) ששרי מדין מיד בשומעם את בלעם אומר "לינו פה הלילה והשבתית אתכם כאשר ידבר ה' אלי", הם קמו והלכו, כי אמרו "כלום יש אב ששונא את בנו?", כלומר איך מעלה בלעם בדעתו שהקב"ה יסכים בלילה לקלל את בני ישראל. ויש לתמוה, אם כן מדוע הלכו מלכתחילה, וכי בהליכתם הראשונה לא ידעו שאב אינו מקלל בניו?

מתרץ ה"שבות יעקב", שמתחילה סברו זקני מדין שכוחו של בלעם הוא על ידי כישוף, שמכחיש פמליא של מעלה, ולכן כאשר שמעו את בלעם אומר "כאשר ידבר ה' אלי והבינו שאין כוחו על ידי כישוף אלא על ידי קללות וכיוצא בזה, מיד אמרו "וכי יש אב ששונא את בנו", ואפילו סרח הבן כנגד אביו, הרי רחמי האב על בנו גדולים יותר מכל סרחון, ולכן קמו והלכו. ביאור נוסף מובא בשם הגאון רבי שמואל אהרן ראב"ן אב"ד קארטשין בעל מחבר הספר "עיני שמואל", כידוע עיקר כוחו של בלעם היה במה שידע מהי העת שבה הקב"ה כועס, וכפי שאמרו חז"ל במסכת ברכות דף ז ע"א שכל אותן ימים שבלעם ניסה לקלל לא כעס הקב"ה כדי שלא תחול קללת בלעם. והנה, עיקר כעסו של הקב"ה הוא כאשר הוא יושב בדין לשפוט את ברואיו, וכדברי הגמרא בראש השנה דף ח ע"ב שבעת הדין מלך נכנס תחילה לפני הציבור כי היכא דלא

צריך ביאור, למה באמת היה דיבור של הבהמה קשה יותר מדיבורו של אנשים, אשר לא היו יכולים לעמוד בה.

והפשוט הוא, לפי שבהמה אילו היתה מדברת, היתה מדברת רק את האמת כמו שהוא, כי אין לה שכל לשקר ולהעלים משהו, ובהסתחת האמת כמו שהוא אי אפשר לעמוד, וכמאמר הקדמונים שהביא החסיד ז"ל ב"חובות הלבבות" שאמרו "חטאי לו ירחיקו בם שכני אזי ברחו ורחקו מגבולי".

ולכאורה מי הכריח את בלעם היהדות לדברי אתונו, הלא היה יכול להגיד להשלוחים שבהמה משקרת ואינה אתונו אשר רכב עלי מעוורו וכיו"ב, וכמו ששיקר מתחילה קודם שדיברה האתון, אלא על כרחך שהבין בלעם שאין בזה תועלת כי היו מאמינים במאה אחוז לדברי הבהמה שנאמרו בגדר מסיח לפי תומה ולא לדבריו.

וזהו שאמרו חז"ל במד"ר פרשת יגש "אוי לנו מיום הדין אי לנו מיום התוכחה, בלעם חכם של אומות העולם לא היה יכול לעמוד בפני תוכחתה של אתונו", וכו', ע"ש [והיינו מפני שבדברי אתונו הוצג האמת כמו שהוא לעין כל], לכשיבא הקב"ה ויוכיח לכל אחד ואחד לפי מה שהוא שונאמר (תהלים נ, כא) "אויךיך ואַעֲרַכֶּךָ לעיניך" על אחת כמה וכמה. וענין "לפי מה שהוא" שאמרו, היינו שיתגלה האמת לאמתו בכל פרטיו ופרטי פרטיו כמו שהוא ובביטול גמור לכל תירוצי כזב וחבלי השוא.

(ברכת פרץ - מין רבי יעקב ישראל קניבסקי זצוק"ל)

בסנהדרין (פ, א) "וירא פינחס בן אלעזר", מה ראה. אמר רב, ראה מעשה ונזכר הלכה. אמר לו, אחי אבי אבא לא כך לימדתני ברדתך מהר סיני הבוועל כותית קנאין פוגעין בו. אמר לו, קריינא דאיגרתא איהו ליהויו פרוונקא.

הקשה בספר "משבי בר", אמאי לא אמר לו בקיצור "עשה כן".

ונראה לפע"ד, משום דאין מורין כן כדאיתא התם בסנהדרין, לכך אמר לו בדרך רמו בעלמא.

(ספר אפריון - רבי שלמה גנצפריד)

כח הדיבור

בספר 'אור אלחנן' הובא מעשה נורא שאירע בעיירה ברנוביץ'. אחד מבחורי הישיבה, יהושע מברזא, הלך לתומו ברחוב בליל שושן פורים ופגש קבוצה של צעירים וצעירות פורקי עול ממועדות ה'בונד'. הוא הרהיב עוז והעיר להם שהתנהגותם פסולה. העיר והסתלק. הבונדיסטים חשו פגיעה בכבודם וסיפרו לחבריהם שבחור ישיבה פגע בהם. מיד בערה חמתם עד להשחית וכבר למחרת הלכו לישיבה לנקום את נקמת חבריהם. אחדים מהם נכנסו באמצע שעות הלימוד אל תוך היכל הישיבה והסתובבו בחוצפה ובגסות בין הספסלים, מתוך כוונה להקים מהומה ולהטיל אימה. באותה שעה ישבו בהיכל הישיבה כשלוש מאות בחורים שמימיהם לא הרימו יד על אדם. והנה לפתע נכנס ראש הישיבה רבי אלחנן וסרמן. הוא לא איבד את קור רוחו למראה הבריונים. הוא ניגש אליהם וניסה להוציא אותם החוצה. אחד המפריעים ניסה להדוף אותו במכת יד והטיח בחוצפה: אלחנן, בלי ידיים. אולם רבי אלחנן השיב לו בקרירות: אתה, בלי ידיים. וכך המשיך להדוף אותם עד שבתוך כמה דקות כבר היו כולם מחוץ לבניין הישיבה. לא עברה שעה קלה וקול הברה התפשט בעיר והחריד את כולם: הצעיר שהתחצף לר' אלחנן לקה בשיתוק בשתי ידיו. ואפילו שכאשר אמר ר' אלחנן 'אתה בלי ידיים' התכוון לומר שגם הוא לא יפעיל כוח, כמו שביקש הבריון ממנו עצמו, מכל מקום הפגיעה ברב לא הותירה ברירה ודבריו של הרב התקיימו כפשוטם.

בענין זה מובא בשם ר' אלחנן עצמו (מעיינות הנצח על מסכת אבות עמ' קי"ח) לבאר הא דתנן (אבות ב, טו) שכל דבריהם (של תלמידי חכמים) כגחלי אש, שהכוונה הוא שהדיבור של פה קדוש פועל בטבע אף בלא כוונה אפילו בשגגה שיוצאת מלפני השליט, כפי שכתוב (ישעיה נא, יז) "ואשים דברי בפיך ... לנטוע שמים ולייסד ארץ", לפי שכאשר ברא הקב"ה את האדם מתחילתו כך עשאו שחוש הדיבור שלו צריך לפעול ולעשות רושם. משל, לסכין חד, תער, שבכל מקום שנוגע נעשה חתך אע"פ שאינו מתכוון, כזה הוא טבעו של הפה של האדם. רק האדם המטמא את שפתיו בדיבורים אסורים נחלש כוחו, נתקלקל החוש כפי המצב שרואים אצל אנשים פשוטים. משל לסכין שעלה עליו חלודה הרבה שאין בכוחו לחתוך עד שיסירו החלודה ממנו. אבל בעלי מדריגה שכל חושיהם מזוככים וטהורים דיבוריהם באמת מוליכים תוצאות אפילו שלא במתכוון.

ספר תשובות הריב"ש ממחותנו הגאון האדיר הר"מ אבאווץ זצוק"ל הגאב"ד נאווארעדאק. במשך חצי שנה לערך היה מעיין בספר הנ"ל שעה קצרה בכל בוקר. כשנתיים לאחר שהחזיר את הספר לבעליו, ראינוהו כותב מכתב ומעתיק מזכרונו תשובה של הריב"ש כלשונה. בלימוד התורה, שבכתב ושבעליפה, בהלכה ואגדה, דרכו היה לחפש האמת מדברי התורה, הש"ס, הפוסקים והמפרשים, מבלי שום נטיה להעמיס כל כוונה או חידוש מדיליה. - בהקדמתו למאסף "אהל תורה" מזכיר את דברי רבו הגר"ח זצוק"ל: "לחדש חידושים זה לא מתפקידנו, כח זה ניתן אך לראשונים ז"ל, פעולתנו היא להבין רק מה שכתוב...".

העמיד תלמידים הרבה והטביע חותמו על רוב בחירי כל ישיבות ליטא ופולין. הוא סלל לעצמו דרך מיוחדת לעמוד על עיקרי הסוגיות בבירות מפליאה ללמד לתלמידיו בבירות ובקיצור. כהגדרה מדויקת מדרך הסברתו לתלמידים יוכלו לשמש דברי הרמב"ם בפ"ב

הגאון זצוקלה"ה נולד בשנת תרל"ה בעיר בירז במדינת ליטא, בשנת תר"נ לערך העתיקו הוריו ז"ל את מקום דירתם לעיר בויסק בגליל לטביא. משם נסע לישיבת טלז בה שמע לקח מהגאונים הגר"א גארדאן והגר"ש הכהן שקאפ זצ"ל. בישיבת טלז נתפרסם כמתמיד וכמעמיק שלא מן הרגיל. אחרי שקידה עצומה של כמה שנים בישיבה היא נסע ליצוק מים על ידי רבו הגר"ח הלוי סלובייצ'יק זצ"ל. בשנת תרנ"ט נשא לאשה את הצדקנית מרת מיכלא נ"ע בת גאון הדור הרב מאיר אטלס זצוק"ל שניהן אז ברבנות בעיר סאלאנט. בשנות תרס"ג ותרס"ד השתתף ביחד עם הגה"צ הרב יואל באראנצ'יק זצ"ל הי"ד מריגא ביסוד והנהלת ישיבה בעיר אמציסלאוו ברוסיה.

תקופה חדשה שהטביעה חותמה על כל מהלך חייו התחילה בשנת תרס"ז כשבא לראדון מקום מושב רבו בעל ה"חפץ חיים" זי"ע ללמוד ב"כולל קדשים" של רבינו בעל ה"חפץ חיים" זי"ע. בשנת תר"ע קיבל על עצמו משרת ראש ישיבה בעיר בריסק מקום מושב רבו הגר"ח הלוי זצוק"ל. אחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה בסוף שנת תרע"ד, כשהתחילה נדידת התושבים מעיר בריסק שנחשבה כעיר בצורת מלחמה, חזר לראדון מקום רבו בעל ה"חפץ חיים" זי"ע, בימי ר"ה דשנת תרע"ו נדד יחד עם ישיבתו לעיר סמילאוויץ הסמוכה למינסק. בשנת תרע"ז החליט רבינו בעל ה"חפץ חיים" זי"ע להעתיק מושבו לעיר סומיאטש, ואז השאיר חלק מיישיבתו תחת יד רבינו הגאון זצוקלה"ה בעיר סמילאוויץ. כשניטנה האפשרות לבני התורה לעזוב את מדינת רוסיה בשנת תרפ"א, שב למדינת פולין, שם התעכב בעיר באראנאוויטש לקבל עליו הנהלת הישיבה המקומית "אהל תורה" אשר גדלה ונתפרסמה תחת ידו כאחת הישיבות הכי-גדולות בתקופת התורה דשנות תר"פ-תרצ"ט, בהשפעה עצומה על כל אפסי מדינת פולין ושאר הארצות - הישיבה הקדושה עלתה למתיבתא דרקייעא בקידוש שם שמים בשנות הדמים דתחילת המאה השמינית לאלף השישי, הי"ד, אחרי גלותה בימיה האחרונים לערי ווילנה, טראק, וסעמעלישאק. בתקופה זו, תקופת התורה שבין שתי המלחמות העולמיות, נתקבל בכל תפוצות ישראל כמנהיג האומה וכקברניט הדור אשר בכל עניני הכלל לא זזה ידו מידי רבותינו מאורי ישראל, רבו בכל ה"חפץ חיים" זי"ע, וידידו גיסו רשכבה"ג נשיא ישראל הגאון רבינו חיים עוזר גראדזענסקי זצוק"ל.

גאון ומחפש האמת ביגיעה בתורה בממדים בלתי רגילים, יגע ועמל בלי ליאות לרדת לסוף דעתם של מורינו הראשונים והאחרונים. הליכותיו - הליכות עולם, השקפותיו - השקפות התורה. תורת חסד של רבו הגדול בעל הח"ח זי"ע היתה על לשונו תמיד. בכל פניותיו ועסקיו עורר יחס של יראת כבוד והערצה. תכונת רוחו היתה מושפעת מתורת רבותיו הגדולים להגיע לנקודת האמת.

ברח מן הרבנות והתמסר להפצת תורה ודעת ה', שלא תמוש התורה מדור יבא. את תלמידיו הדריך במקל נועם. מסירותו לתלמידיו עברה כל גבול, יחד אתם סבל סבלם וכאב כאבם. חיפש ומצא ראשי ישיבה מבני עליה של דורו, גדולי תורה ויראה ובעלי השפעה עצומה, ומינה אותם רמ"ם בישיבתו, כמו הגאון הרב שלמה היימאן זצוק"ל, מי שהיה אח"כ הר"מ המפורסם דמתיבתא תורה ודעת בניו יורק, והגאונים, הרב דוד ראפאפארט בעל "צמח דוד", הרב ר"א לייב גאוויע, והגה"צ הרב ישראל יעקב לובטשאנסקי, זצוק"ל הי"ד.

השפעת רבו בעל ה"חפץ חיים" זי"ע היתה טבועה בחותם בלתי ימחק על דרכו והליכותיו, וכמים הפנים אל פנים כן היתה בלבו של ה"חפץ חיים" זי"ע הערצה גדולה ונפלאה כלפי רבינו זצוק"ל. בלב מלא גיל, בחדוה ובחיבה יתירה היה ה"חפץ חיים" זי"ע מקבל פניו בכל עת בואו לראדון. ואם כי הוא הופיע לפניו בתור תלמידו, היה נחשב בעיני רבו לנאמן רוחו ואיש ימינו בכל עניני הכלל. לא פעם הזמינו לראדון לטכס עצה באיזה ענין נחוץ, או לשם ביצוע של איזו תכנית לחיזוק התורה והדת.

בקי בכל חדרי תורה. זכרונו היה מפליא, פעם אחת, לקח בתורת שאלה את

עד כמה דברים אלו קולעים ומגדירים את מהותו והנהגתו של רבינו זצוק"ל עצמו.

מרגלא היה בפומיה, כי התורה נקראת תושיה מפני שהיא העצה היחידה לאומה הישראלית וכן לאיש ישראל בכל השאלות. אין אדם יודע איזו מטרה היא הטובה בשבילו, ולא איזוהי הדרך המובילה למטרה הטובה. אך התורה "תיעץ" העצה הנכונה והבטוחה. אין שאלה בחיי הפרט והכלל שאין תשובתה ועצתה בתורה, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. צריכים רק לחפש בתורה ולדעת איך לחפש.

בשאלות הכלל היה מראה מקורי התורה המבארים את מאורעות הזמן באור הנהגת ה' את עמו, והיה דן על פי המסקנא היוצאת מתוך פסוקי התורה, מתוך סוגיות הש"ס, מאמרי חז"ל ודברי רבותינו הראשונים והאחרונים. מפני שבכל מאמריו הרבים בעניני העת אינו מביע כ"א מסקנת הלכה ודעת תורה, לכן גם מאמריו אלה אינם עשויים להתיישן עלידי שינוי תנאים וחילוף זמנים. היה רגיל לומר כי מושג הצדק האנושי משתנה לפי המקום והזמן, אבל "צדקתך צדק לעולם" מפני ש"תורתך אמת".

בעסקנותו לטובת חיזוק והפצת התורה ראה הצלת נפשות ישראל גם במובן הגשמי. במכתב ששלח ל"צעירי ישראל" בקיץ תרצ"ט לעודד ע"ד יסוד חברות ללימוד התורה ואירגון ישיבות קטנות הוא מבאר כי סיבת הסיבות של כל הצרות הבאות עלינו היא שכחת התורה ושלכן חיזוק לימוד התורה הוא הצלה גם במובן הגשמי, ושהעמידה מרחוק בענין הזה יש בו משום לא תעמוד על דם רעך כפשוטו.

מות הקדושים של גאון ישראל הי"ד היה המשך ישר בשלשלת קידוש השם ועסק וקיום התורה של ימי חייו. שערות הראש תסמרנה עת נעתיק בזה מזכרונותיו של עד ראייה הרב אפרים אשרי - נתפרסמו בספרי הרב אשרי בעיתונים בארה"ק ובחו"ל, וגם בספריו של הרב מ"מ ישר - את דבריו האחרונים לחבריו קדושי עליון כשהופסקו מלימודם - מסכת נדה - והובלו לקדש שם שמים ביציאת נשמותיהם בעלות הלהב מעל המזבח ביום המר והנמהר י"א תמוז התש"א.

ר' אלחנן דיבר בשקט תוך מנוחה נפשית כתמיד אף קולו לא השתנה במאומה, ארשת פניו הביעה רצינות אך רגילה, בדבורו לא הרגישו כל נימה פרטית, לא ניסה אף להיפרד מבנו ר' נפתלי. שיחתו היתה מכוונת לכולם, לכלל ישראל...

"במרומים מחשיבים אותנו כצדיקים, כנראה, כי נבחרנו לכפר בגופותינו על כלל ישראל, אי לזאת אנו צריכים לשוב לה' בתשובה שלימה ומיד במקום... הזמן קצר, הדרך למבצר התשיעי (מקום הטבח של קדושי סלבודקה קובנה) קרובה, עלינו לדעת כי קרבנותינו יעלו יותר לרצון ע"י התשובה..." "לא תעלה ברעיונו איזו שהיא מחשבת פסול ח"ו, שהיא כפיגול ופוסלת את הקרבן, אנו מקיימים עתה את המצוה הכי גדולה, "באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה" האש היוקדת על גופותינו היא האש שתחזור ותקים מחדש את בית ישראל".

ויעלו קדושי עליון בסערה השמימה, ותורה באש חזרה עם תיקה ונרתיקה והדורשה וחוקרה, וגאון ישראל מופת הדור והדרו מנהיגו וקברניטו רבינו אלחנן. (מדברי בניו בהקדמה לספרי רבינו)

הזה והרגוני על דבר אשתי". תמה ר' אלחנן הי"ד, מדוע אמר אברהם למלך פלשתים "רק אין" וגו', הרי לכאורה המילה 'רק' מיותרת.

וביאר שכוונת אברהם היתה לומר, שכאשר נמצאים בין אנשים משכילים או בקרב אומה שלימה שכל אנשיה חכמים ובעלי שכל, נדמה לכאורה, שאפשר לחיות בהשקט ובבטחה. שהרי יש להניח שבשכלם חקרו ותיקנו לעצמם נימוסים ישרים והרגילו את עצמם למידות טובות. כמו כן סביר להניח, שהמקום ינוהל על פי משפט צודק והוגן, כפי שהשכל הישר מחייב. אעפ"כ אמר אברהם: גם כאשר אני נמצא במקום שיש בו כל המעלות הללו, הנני חש כי ישנה סכנה גדולה. בפתאומיות מסוגלת אומה כזו להשתנות ולהיפך למסוכנת ביותר. אנשים מסוגלים להרוג ולרצוח, ולעשות כל מיני מעשים רעים ומתועבים, משום שאין להם כל אמצעי שיעזור להם להשתלט על יצרם. ולכן בעת אשר תבער בהם אש התאוה, המשך בעמ' 4 למטה

מהלכות דעות וז"ל שם: "וכן ירבה בדברי תורה ובדברי חכמה, יהיו דברי האדם מעטים ועניניהם מרובים... לא ימהר להשיב ולא ירבה לדבר, וילמד לתלמידים בשובה ונחת בלא צעקה ובלא אריכת לשון, הוא שאמר שלמה דברי חכמים בנחת נשמעים". ופעם אחת אמר כי המסביר ההגיגי הוא מי שבהסברו לא תחסר מלה להארת הענין, ושמאיך גיסא לא יוסיף מלה יתירה שגם בלעדיה היה הענין מואר כל צרכו.

כצור איתן היה בכל דרכיו, שום הבדל ומרחק לא היה ניכר בין מה שלמד והבין מהתורה ובין מה שהגשים בכל דרכי חייו, כחכמתו כן מעשיו. שום מאורע לא הכהה את בהירות ופשטות מחשבתו. מרגלא היה בפומיה כי התורה מעידה על השוחד כי "יעור פקחים", ועל כן אף החכם שבחכמים מוכרח לטעות כל שיש לו איזו נטיה כל שהיא, ולהיפך, באין נגיעה פרטית כל העקוב למישור וכל המסובך בתכלית הפשטות. וכן במאמר א' מחידושי אגדות שנדפסו ב"קובץ הערות" הוא מבאר באריכות כי כל טעויות השכל מקורן ושרשן בנטיות הלב, ואילולי הנטיות כל האמיתיות הם דברים פשוטים ומובנים מאליהם.

התמדתו בלימוד תוה"ק היתה באופן פלא, בספריו הוא מברר דכשיש על האדם מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים אין עליו חיוב ת"ת, כמו שאין חיוב ת"ת כשצריך לעסוק בצרכי חייו כדי לפיגן לה מ"ואספת דגנך", ושמאיך גיסא חיוב הלימוד בכל רגע ורגע שהאדם פנוי. כהלכתו כן מנהגו, לא נמנע מלהתעסק בכל דבר נחוץ בחיי הפרט והכלל, לא נח מטרדותיו בעניני החזקת הישיבה, הורה דעת את העם במאמריו הרבים בהשקפות התורה על

מאורעות ושאלות העת שפרסם בחוברות ובעיתונים, ושב ללימודו כאילו לא הפסיקו. כמה פעמים בדרכו לנסיעות לחו"ל, סר לבית הישיבה כשמזוודתו בידו בדרכו לתחנת מסילת הברזל להרצות שיעור לפני התלמידים קודם צאתו. שום דבר לא בלבל מחשבתו מלחזור לענין שהיה עסוק בו. כ"מ הגאון הר"י כהנמאן זצ"ל הגאב"ד פוניביז' מספר כי בלמדם יחד בראדון הביאו לו מברק כי נולד לו בן. באותה שעה היו עוסקים בדברי התוס' חולין כ"ט ע"ב, רבינו זצ"ל פתח את המברק, עמד וברך, וחזר לענין שהיו עסוקים בו באמרו "וכי מסתבר שלמ"ד אינה לשחיטה אלא לבסוף, התחלת השחיטה אינה כלל חלק ממנה", וכן המשיך להתעמק בסוגיא כאילו לא קרה שום דבר.

בהספד אשר נשא על רבו בעל ה"חפץ חיים" זי"ע לפני בני הישיבה בבאראנאוויטש אמר כי מה ש"כ הרמב"ם שהרשות ביד כל אדם להיות כמרע"ה, אין הכוונה שיכולים להגיע למדרגת משה רבנו ע"ה בכל הבחינות, אלא שיש ביד כל אדם להגיע למדרגת מרע"ה בבחינת עבדות ה', עפ"י ביאור הרד"ק שבכל מקום שזוכר על מרע"ה עבד ה' הפירוש הוא עפ"י ההלכה שאין קניין לעבד בלא רבו וכל מה שקנה עבד קנה רבו, דהיינו שכל מציאות העבד היא בשביל רבו ולעצמו אינו כלום. והעיד על רבו הקדוש שידע לכוון כל מעשיו לשם שמים, ושאפילו כשהיה צריך לחתום על קבלת משלוחי כספים שע"י הדואר, היה אומר לכבוד ה' כשטבל העט בדיו. אלו שזכו להכיר את רבינו זצוק"ל יודעים

החוש של קדושי ישראל

בספר 'אור אלחנן' (ח"ב עמ' קפה) מובא: ר' שרגא בלוך בעל המכונית שהסיע את רבי אלחנן, נכנס יום אחד אל בית משפחת גולדינג וסיפר בהתרגשות רבה, "גילוי שכינה ראיתי היום!" מה קרה? נסעתי במכונית עם רבי אלחנן שאינו מסתכל מחוץ לד' אמותיו ואיננו מכיר את ניו יורק, אך הנה נודמן לנו לעבור באיזור הידוע לשמצה, ולפתע התעוותו פניו של רבי אלחנן כמי שהכישו נחש, וזעק מרה אלי, צחנה עולה באפי, להיכן אתם מוליכים אותי? הלא כאן הטומאה בוקעת ועולה! ולא יכול היה להירגע עד שיצאנו מהתחום.

"רק אין יראת אלוקים במקום הזה והרגוני"

שנים אחדות לפני מלחמת העולם השנייה, ביקר הגאון רבי אלחנן ווסרמן הי"ד, בסמינר לרבנים בגרמניה. בשיחה לפני תלמידי הסמינר הביא את הפסוק (בראשית כ, יא): "ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלוקים במקום

שריח טוב שמתחדש משנה לשנה כגון הורד והיסמין צריך לברך עליהם "שהחיינו", שאע"פ שקול ומראה וריח אין בהם משום מעילה משום שאין בהם ממש, אבל יברך עליו ברכת "שהחיינו" כשם שמברך על הריח. אבל בספר "לחם חמודות" כתב שאין מברכים שהחיינו על הריח המתחדש משנה לשנה משום שהוא הנאה מועטת. והביא עוד טעם אחר, שהריח אין נהנית ממנו אלא הנשמה ולא הגוף כמ"ש "כל הנשמה תהלל יה", וכיון שהנשמה נצחית לא שייך לומר בה "שהחיינו", דרק דבר שהגוף נהנה והיה יכול למות ולא ליהנות ממנו משבח להקב"ה "שהחיינו", אבל הנשמה נצחית גם לאחר מותו. ואמנם הגר"ז כתב, כיון שיש מחלוקת בזה יברך שהחיינו בלי שם ומלכות. אולם הגאון הרב חיד"א ב"ברכי יוסף" (סימן רו אות א) וב"מחזיק ברכה" (סק"ג והביאו בשערי תשובה סק"ב) כתב, שלא ראינו ולא שמענו בדורות אלו מי שמברך "שהחיינו" על הריח. ולהלכה קיי"ל סב"ל ולא יברך שהחיינו. וכן פסק ב"כף החיים" (ס"ק יא). (מתוך ספר "ברוך אומר" לגאון רבי ברוך שרגא שליט"א)

בגמרא ברכות (מג, ב): מנין שמברכין על הריח שנאמר "כל הנשמה תהלל י-ה", איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ולא הגוף, הוי אומר זה הריח. ואע"ג דריח אין בו מעילה (פסחים כו, א), מ"מ כיון שנהנה ממנו, אסור ליהנות מהעולם הזה בלא ברכה (כדאי"א בברכות לה, ב).

ולכן אם ריח טוב נודף ממין עץ מברך "בורא עצי בשמים", ואם היה מן עשב מברך "בורא עשבי בשמים", ואם היה מפרי העץ שראוי לאכילה כגון האתרוגים והרימונים מברך "הנותן ריח טוב בפירות" (וכמ"ש מרן בש"ע סי' רטז סעיף ב'). ובשו"ת רב פעלים (ח"ב חאו"ח סי' לה) כתב שיש נמנעים מלברך ברכת הריח על הפירות, כי בגמרא יש נוסחא אשר "נתן" ריח טוב בפירות, ומרן העתיק פעם "הנותן" ופעם "אשר נתן". אבל כבר פשט המנהג לברך בנוסח "הנותן ריח טוב בפירות". וכ"כ בספר יפה ללב (סי' רטז סק"ג, וכ"כ החס"ל סק"ב) שפשט המנהג לומר "הנותן ריח טוב בפירות". ולענין ברכת "שהחיינו" כתב בשו"ת הרדב"ז (בחדשות סימן רצ"ז),

תהרגו, וכתב (יחזקאל כג, ט) "אֲשֶׁר בָּשַׂר חַמּוּרִים בְּשָׂרָם". (אור החיים) וכן מבואר ברמב"ם שכתב (איסורי ביאה פ"ב ה"ט): "אבל ישראל הבא על הכותית, בין קטנה בת שלש שנים ויום אחד בין גדולה בין פנויה בין אשת איש, ואפילו היה קטן בן תשע שנים ויום אחד, כיון שבא על הכותית בזדון, הרי זו נהרגת, מפני שבא לישראל תקלה על ידיה כבהמה. ודבר זה מפורש בתורה, שנאמר (להלן לא טז-יז) "וְהָיָה הַיּוֹם לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר בְּלֶעָם", וְכָל אִשָּׁה יָדְעַת אִישׁ לְמַשְׁכָּב זָכָר הָרְגוּ. [ועיין שם ב"מגיד משנה" שהקשה על שיטת הרמב"ם: זה לא מצאתי מבואר, והפסוק הזה אינו מוכרח, דהתם אפילו לא נבעלה, כיון שהיו ראויות לביאה היו נהרגות, כמו שמפורש ביבמות בפרק הבא על יבמתו (ט, ב), ויהיה הטעם מפני שעל ידיהן עבדו ישראל לפעור ומתו מהם רבים. ומה שכתב בסנהדרין פרק ארבעה מיתות (נח, א) גבי בהמה שהיא נסקלת משום שבאת תקלה לישראל על ידיה, ושקיל וטרי התם אי נסקלת בקלון בלא תקלה. היינו כבהמה, אבל ככותית לא אשכחן. וכתב בביאור שיטת הרמב"ם: ואיכא למימר שדעת רבינו, דכיון דבנשי מדין אשכחן דאפילו ראויות לביאה נהרגו משום שבאת תקלה על ידן, איכא למילף מינייהו בעלמא בנבעלה במזיד].

"וַיֵּבֵא אַחַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל" (במדבר כה, ח). ויבא אחר איש ישראל. דקר שניהם זה על זה לתוך טומאת שניהם, שלא יהיו ישראל אומרים לא היתה שם טומאה. בא וראה כמה ניסים נעשו שם, נתן כח בזרועו לסובלן, וכח ברומח לעמוד בהם, וגדלה הפתח שיצאו משם שניהם תלויים לעין כל, כשיצאו עמדו בני שבטו לפגוע בו ירד המלאך ונגף לפניו, כאשר ראה פינחס שמבקש לכלותן חבטן בקרקע ועמד והתפלל שנאמר "ויעמוד פנחס ויפלל" שהיה עושה דין, שאין "ויפלל" אלא דין שנאמר "ונתן בפלילים". (פירוש הרא"ש, וראה לעיל פסוק ז בשם רבינו בחיי ובמה שהבאנו שם)

*

"וַיְדַקֵּר אֶת שְׁנֵיהֶם אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאִשָּׁה אֶל קִבְתָּהּ" (במדבר כה, ח) קשה, בשלמא דקירת איש ישראל כמשפט ההלכה, שקנאים פוגעים בו, אבל האשה אינה חייבת מיתה ואינה מצווה? ואם על חששת היותה אשת איש, לא היתה נהרגת על הספק. ואפשר שדן בה משפט הבהמה דכתיב (ויקרא כ, טו) "וְאֶת הַבְּהֵמָה

ביטחון בה' בלי קשר לזכויות רק מצד שהש"ת מלא חסד ורחמים

מצינו חסרון בביטחון כביכול אצל יעקב אבינו, במה שנאמר (בראשית לב, ח) "ויירא יעקב מאד" וגו', ולכאורה תמוה שהרי לפני זה היה מובטח מפי הקב"ה בבית א"ל (בראשית כח, טו) "והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך", אמנם תירצו חז"ל (סנהדרין צח, ב) שהיה מתיירא שמא יגרום החטא. וב"קובץ הערות" (כפי' אגודת המובא בסוף ספרו "קובץ הערות" ליבמות סימן ה' אות א') מביא את דברי הרמב"ם ז"ל בשמונה פרקים (פרק ז') שמשמע מדבריו שהיתה טענה על יעקב אבינו במה שנתירא מפגישת עשו.

ומבאר ר' אלחנן שם שכוונת הרמב"ם היא על דרך ביאור הגר"א במשלי (משלי יד, כו) שיש שני סוגי בטחון, יש אדם שהבטיחו הקב"ה לעשות לו טובה ובוטח שה' יקיים דברו הטוב, אבל יש שבוטח בה' על ידי שמשליך יתנו על ה' גם בלי הבטחה. ולפי זה מדייק ר' אלחנן שדמת הבטחון כזו נותנת שאין לאדם לדאוג שחטאיו יעמדו לנגדו ויעכבו ממנו חסד ה', שאפילו רשע יש לבטוח בה', כמשמעות הפסוק (תהלים לב, י) "רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו". ומוסיף שאם לא כן אין מקום למדת הבטחון כזו כלל, כי "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, ט). וזוהי כוונת הרמב"ם שאע"פ שיעקב אבינו דאג 'שמא יגרום החטא' בכל זאת היה עליו להשליך על ה' יתנו שאז אין צריך לחשוש שחטאיו יעכבו חסד ה'.

רואים מזה כמה יש לכל אדם לבטוח בה' בעת צרתו ר"ל, בלי להתחשב עם מצב זכויותיו רק מצד שהש"ת מלא חסד ורחמים לכל בריותיו. (מתוך ספר "פרדס ישראל")

לא יהיה מעצור לרוחם מלהוציא את תאוותם אל הפועל. הם יהיו מסוגלים לכל דבר. נמוסיהם היפים ומנהיגיהם הטובים לא יעמדו להם בעת הזאת. רק כח אחד ישנו בעולם שבעזרתו אפשר לבטוח שלא נחטא, בדעת היראה השתולה בנפש האדם. רק מי שמלא יראת אלוקים, ויודע כי בכל עת משקיף עליו המלך הגדול ורואה את מעשיו, מסוגל לשלוט ביצרו ולכבות את אש התאוה.

זה מה שנתכוון אברהם לומר בפסוק הנזכר, ראיתי שיש כאן אנשים בעלי מידות טובות, עושי צדקה ומשפט ועוד מעלות. רק דבר אחד לא מצאתי כאן "יראת אלוקים", ולכן אמרתי שיש כאן חשש של "והרגוני על דבר אשתי", אם תגבר בהם התאוה לקחת את אשתי, לא יוכלו להתגבר על יצרם. והם עלולים להרגני. ברגע כזה לא יעמדו להם נמוסיהם הטובים, השכל הישר ושאר מעלות.

ר' אלחנן התכוון בדבריו לרמוז, על הסכנה העלולה לצמוח מגרמניה. אע"פ שנחשבה באותה העת למדינה מסודרת, בעלת חוקים ומשפטים, ואזרחיה ידועים היו כמנומסים ביותר, וכאנשי תרבות ממדריגה ראשונה. תלמידי הסמינר הופתעו לשמוע דברי תוכחה קשים כאלו, והתקשו להאמין שמדובר בארצם הנאורה.

לא חלפו שנים רבות ודברי ר' אלחנן התאמתו להפליא. המדינה המתורבתת הוז הצמיחה חיות טרף נוראות בדמות הנאצים ימ"ש, שהרגו מליוני יהודים חפים מפשע במיתות אכזריות ומשוונות.